

Attilio Mastrocinque, *Romulus. Întemeierea Romei între istorie și legendă*, tr. ro. Amalia Mihuț, Editura Ecco, Colecția "Historia Religionum", 2005 (Titl. orig.: *Romolo. La fondazione di Roma tra storia e leggenda*, Libreria Editrice Zielo, Este (Padova), 1993, 206 p.)

Cartea lui Attilio Mastrocinque, profesor la Universitatea din Verona și reputat specialist în istoria și religia Romei antice, se distinge în literatura de specialitate în primul rând prin caracterul sintetic și prin perspectiva metodologică propusă: încadrarea mitului fondării Romei în contextul mai larg al altor mituri de aceeași factură (ciclurile mitice ale lui Hercule și Faunus) și decelarea aspectelor istorice ale culturii romane, care au fost proiectate în mitul lui Romulus. Teoriile anterioare asupra gesei romuleice erau circumscrise polar de teza "tradiționalistă", care susține istoricitatea fondatorului Romei și de poziția "hipercritică", potrivit căreia Romulus ar fi expresia istoricizată a imaginii colectivului roman.

După cum se afirmă în *Prefață* și în *Introducere*, lucrarea nu urmărește să stabilească cine și când a fondat Roma, ci vizează decelarea surselor care stau la baza ciclului mitic romuleic (tradițiile literare, în primul rând grecești și etrusce, izvoarele arheologice, ideologiile politice și non-politice) și mecanismele hermeneutice prin care au fost adaptate schemele mitice din alte cicluri fondatoare. În acest sens, au fost cercetate unele aspecte ale ciclului romuleic izomorfe cu alte mituri, respectiv motivul furtului de bovine și cel al nașterii unui suveran (miturile lui Faunus, Latinus, Servius Tullius etc.), precum și modalitățile de transmitere și prelucrare a materialului narativ din aceste mituri în contextul ciclului legendar al lui Romulus. Se propune și o cronologie relativă a ciclului romuleic: acesta a fost elaborat în primele secole ale Republicii, din perioada ultimilor regi etrusci până la legile *Liciniae Sextiae*.

Primele două capitole sunt dedicate identificării unor scheme mitice decelabile în ciclurile fondatoare ale unor cetăți italice și grecești, legate în mare parte de aventurile lui Hercule. În capitolul I (*Furtul boilor lui Gerion*), e analizat următorul *pattern* mitic: Hercule, după omorârea lui Gerion, călătorește cu turma acestuia spre Grecia. Oprindu-se în diferite regiuni, este găzduit de eroii locali și îi sunt furate o parte din vite. Hercule ucide hoțul de animale și în acel loc întemeiază un oraș sau îl ucide din greșeală pe cel care l-a ospătat, fondând în amintirea lui o așezare. La Roma, această schemă se întâlnește în mitul lui Cacus, fiul lui Vulcan, care este fie "gazda" eroului, fie hoțul de vite ucis. Sunt prezentate și alte variante ale mitului. Capitolul II (*Hercule și femeile*) are drept subiect *topos*-ul hierogamiei dintre Hercule și diferite fecioare, care nasc o serie de eroi eponimi (Keltos, Scythos, Thyrenos). La Roma, Hercule ar fi devenit astfel tatăl eroilor Pallanthos, Latinus și Aventinus. Remarcăm, în acest context, mitul lui Acca Larentia, o prostituată care, în urma unirii cu Hercule, îi naște pe Romulus și Remus; averea obținută de Acca prin mariajul cu Tarutius este donată de aceasta poporului roman. Mastrocinque vede în acest mit proiectarea și legitimarea privilegiilor juridice ale vestalelor, Acca Larentia fiind ea însăși o fostă vestală ajunsă prostituată prin asocierea cu "lupa" care i-a alăptat pe gemeni sau prin legea ospitalității, care implică și practicarea prostituției sacre (și legăturile amoroase cu localnicele). În cadrul schemei generale mai sus amintite, un loc aparte îl ocupă hierogamia violentă dintre o personalizare mitică a *numen*-ului (Hercule, Faunus sau Mercurius) și o fecioară sacră, preoteasă a zeitelor Bona Dea, Iuno Sospita ori Vesta, în urma căruia se nasc eroi eponimi. În aceste mituri, care celebrează supunerea divinității tutelare a fecioarei (zeitate ce patronază virginitatea) de către un zeu mascul (care transformă fecioara în mamă), se operează transferul în mit al realității procreației, înainte de reglementarea acesteia prin căsătorie; or, această realitate culturală presupune o violență fondatoare, care dezleagă fecunditatea feminină.

Capitolul III (*De la Hercule la Romulus*) evidențiază raporturile stabilite între numeroasele elemente de contact dintre ciclul herculean și cel legat de nașterea lui Servius Tullius, pe de o parte, și ciclul romulean, pe de alta. Există numeroase asemănări între miturile legate de Hercule și cele referitoare la gesta lui Romulus:

- 1) nașterea gemenilor ca urmare a violării lui Rhea Silvia de către Marte;
- 2) calitatea de “hoți de animale” a gemenilor Romulus și Remus, conform unor tradiții latiale;
- 3) divinizarea lui Romulus urmează modelul apoteozei lui Hercule, paretra lui Romulus fiind identificată cu Hebe (zeița greacă a tinereții), soția postumă a lui Hercule divinizat;
- 4) gesta herculeană, prin care se nasc eroii eponimi ai latinilor, explică originile grupului etnic din care se vor desprinde romanii.

În ceea ce privește heroogonia, schema mitică este comună mai multor cicluri eroice. Aceasta ar consta în fecundarea unei fiice de rege, fecioară, de către un *numen* al vetrei (ciclul lui Vulcan) sau de către un zeu antropomorf (ciclul lui Hercule, Marte, Faunus, Mercurius). Bazându-se pe un sistem de excluderi rituale, precum și pe legătura funcțională a complexului arhitectonic din Regia, Mastrocinque a observat că vestalele (fecioarele sacre din Roma) le reprezentau simbolic pe fetele regelui, care erau oferite unui *numen* fecundator masculin, într-un gest sacrificial nonsangvin. Sacerdoțiul Vestei, care patronează virginitatea, ar constitui substituția simbolică a morții fiicelor regelui, pentru vina de a-și fi călcat legământul; acest mit ar putea avea la bază o tradiție atheniană, preluată de romani în secolul al VI-lea sau al V-lea a Chr., care presupunea și un ritual similar cu recrutarea și sacerdoțiul vestalelor. Mitul legitimează totodată și noile forme ale puterii introduse de către regii etrusci.

Tot în perioada dominației etrusce își au originea și cele mai multe dintre faptele lui Romulus, așa cum reiese din capitolul IV (*De la mit la istorie*). Un rol important le revine ultimilor doi regi etrusci, Servius Tullius și Tarquinius Superbus, care au construit propagande politice și ideologice opuse, primul în jurul figurii lui Vulcan, celălalt în jurul figurii lui Hercule, lucru reflectat și în mitologia romană. Câteva episoade mitice atrag atenția:

- 1) tovarășul de arme al lui Servius Tullius, Caelius Vibenna, îl ajută pe Romulus împotriva lui Titus Tatius, primind drept răsplată un pământ în Roma. Se urmărește astfel o legitimare a domniei lui Servius Tullius;
- 2) Cacus, fiul lui Vulcan, pornește război împotriva Romei și este ucis de Hercule: este vorba despre un corespondent în plan mitologic al uciderii lui Servius Tullius de către Tarquinius Superbus;
- 3) *Roma quadrata*, ridicată prin delimitarea *pomoerium*-ului de către Romulus ar fi expresia divizării Romei în patru părți de către Servius Tullius sau a atribuirii unei forme geometrice orașului, forma care este proprie coloniilor romane, concepute ca o repetare a fondării metropolei;
- 4) triumful lui Romulus și introducerea gărzii personale ar constitui elemente preluate de la etrusci;
- 5) azilului deschis de Romulus i-ar corespunde un templu federal al Dianei pe Aventin, care putea servi drept azil pentru sclavi. Templul i-a fost dedicat de Servius Tullius;
- 6) răpirea sabinelor reprezintă, pe de o parte, unirea sabinilor cu romanii și integrarea în societatea romană a marilor ginți de origine sabină (Valerii, Claudii etc.) și, pe de altă parte, reglementarea lui *ius connubii* prin Foedus Cassianum;
- 7) adoptarea gemenilor de către Acca Larentia ar traduce în limbaj mitic adoptarea lui Servius Tullius de către Tanaquil, fostă vestală, soția lui Tarquinius Priscus, primul rege etrusc din Roma;
- 8) tirania lui Romulus și îndepărtarea lui de către senatori traduce în plan mitic domnia lui Tarquinius Superbus și *regifugium*.

Pe de altă parte, legenda romuleică s-a dezvoltat mai ales în mediile patriciene, care urmăreau să-și legitimeze puterea: Romulus a pus bazele patriciatului și a relației patronat –

clientelă, în vreme ce Remus a devenit exponentul plebei. Pe parcursul secolelor, mitul s-a îmbogățit cu elemente istorice preluate din asediul gallic (legenda Tarpeiei) sau din tradițiile social-politice ale “luptelor gracchice”. Proiectarea în mit a faptelor istorice a fost făcută posibilă și de concepția istorică romană, potrivit căreia istoria și destinul unui popor sunt conținute în mod virtual în gesta fondatorului, menit să fie un *exemplum* reiterabil.

Ultimul capitol al cărții (*Lupercalia și fondarea Romei*) conține un comentariu interesant și inedit asupra Lupercaliilor, evidențiindu-se legătura dintre această sărbătoare și diferitele mituri ce au determinat multiplele semnificații ale ritualului săvârșit cu această ocazie. Numele de *Luperci* derivă de la substantivul *lupus*, întreaga sărbătoare fiind asociată tradițiilor licanthropice. Astfel, lupului îi este atribuit un comportament sălbatic, reeditat de *luperci* la modul mitic și ritual. În plan ritual, acest comportament este expresia practicilor inițiatice pubertare (la care au fost supuși Romulus și Remus), care vizau integrarea tinerilor în rândul adulților, iar în plan mitic reprezintă comportamentul comunităților umane “naturale”, anterioare actelor fondatoare ale eroilor civilizatori (Faunus, Hercule, Romulus), întemeietori de cetăți și autorii unor legislații comunitare. Deci, Lupercalia reiterează la nivelul sărbătorii timpul original al Romei și suspendă temporar civilizația, fapt reflectat și de victoria lupercilor Fabieni (reprezentanții lui Faunus, personificarea mitică a sălbătăciei) asupra lupercilor Quinctiali (exponenții lui Iuppiter, zeul celest, garantul ordinii și al civilizației).

În al doilea rând, lupul este asociat lumii de dincolo și sufletelor morților, întruchipate la modul ritual de către luperci: acestea, însetate de sânge și animate de un apetit sexual nestăvilnit, se întorc pe pământ, unindu-se *more ferarium* cu femeile. În aceste tradiții mitico-religioase și-ar putea avea originea ritul fecundator al Lupercaliilor: fâșiile din piei de țap ar reprezenta tocmai sufletele morților, ”unite” cu matroanele romane care, astfel fecundate, nașteau copii în cadrul mariajului legal. Ritualul repeta tradițiile mitice referitoare la violența procreatoare, dar și miturile legate de fecundarea de către *numen* a unei fecioare, care procrează astfel în contextul căsătoriei cu un erou (de exemplu, Acca Larentia, soția lui Tarutius, îi naște pe gemenii Romulus și Remus în urma acuplării cu Hercule). Lupercaliile reproduc astfel la modul ritualic o serie de aspecte specifice timpului originilor în care au fost procreați eroii civilizatori. Sunt analizate totodată și implicațiile dionysiace ale sărbătorii romane, prezența unor rituri orgiastice și similitudinile morfologice dintre acest ceremonial și cultul lui Dionysos-Bacchus.

Pe de altă parte, Lupercaliile erau concepute și ca expresie a dublei dimensiuni a lui Faunus, zeu teriomorf și totodată antropomorf. Acest caracter, explicitat prin asocierea cu Circe, soția zeului după unele tradiții, vrăjitoarea care transformă oamenii în animale și invers, este modelul epifaniei gemenilor fondatori, care din oameni devin lupi (prin alăptarea de către lupoaică, ei dobândesc caracteristicile acesteia) și se transformă apoi din nou în oameni.

În final, autorul observă că toate legendele cercetate au ca punct de plecare o teogonie, nașterea pruncului Iuppiter ca urmare a hierogamiei dintre Fortuna Primigenia (identificată cu zeița pământului, Rhea) și Cronos, precum și copilăria divină sub patronajul atent al lui Faunus. În concluzie, dat fiind faptul că atestarea mitică a lui Romulus este tardivă în raport cu cea a celorlalți eroi, se poate spune că nucleul principal al legendei romuleice a fost conceput prin imitarea altor legende, printr-un proces de mitogeneză care a început în vremea ultimilor regi etrusci și s-a încheiat prin anul 300 a. Chr.

Documentele-sursă care susțin analiza istorico-religioasă sunt în principal texte scrise, operele scriitorilor antici (în special Dionysos din Halicarnas, Diodor din Sicilia, Servius, Titus Livius, Vergilius, Plutarch), dar și izvoare arheologice (reprezentări artistice) și etno-antropologice. Bibliografia consultată este exhaustivă, justificând caracterul de sinteză al cărții. Lucrarea acoperă un material mitologic vast, bine structurat și surprinde analogii inedite. Sunt de remarcat rigoarea comparatismului istorico-religios practicat de autor, care își decupează cu precizie aria culturală de referință (tradițiile mitice grecești și italice), și extinderea cu prudență

a analogiilor morfologice la alte culturi indo-europene. Comparația nu este forțată și contextualizată prin relaționarea la cadrul cultural-istoric; nivelul de cristalizare narativă al legendei lui Romulus într-un anumit moment istoric e pus în relație atât cu stadiul de dezvoltare anterior al celorlalte legende, cât și cu cel din momentul respectiv. Argumentația este logică și bine structurată, autorul atingându-și fiecare obiectiv propus. Prin deschiderile multiple (istorico-religioase, antropologice, istorice, literare etc.) pe care le operează în cercetarea tradițiilor mitice de întemeiere (din a căror clasă morfologică face parte și legenda fondării Romei), cartea lui Attilio Mastrocinque se impune ca o lucrare de referință.

Tamás Hajnalka